

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI TRAIAN HERSENI

Traian Herseni – clasic al psihosociologiei românești*

Septimiu Chelcea

Universitatea din București

În cele ce urmează voi încerca să justific folosirea termenului *clasic* în legătură cu cel care a fost Traian Herseni, sub îndrumarea căruia am făcut primii pași în cercetarea psihosociologică.

A spune despre un om de știință că este „clasic”, dincolo de încărcătura afectivă pe care o exprimă utilizarea termenului, impune următoarea precizare: „clasic” într-un domeniu sau altul al cunoașterii științifice semnifică, în bună măsură, altceva decât ce înseamnă „clasic” în artă sau în limbajul de zi cu zi.

Provenit din limba latină, *classicus* (de primă clasă, de cea mai înaltă clasă), cu referire la literatura beletristică, designează „lucrările din Antichitatea greco-latină, care au conturat peste secole educația din Europa de Vest” (McMullin, 1994, 266). Termenul îl întâlnim cu acest sens în limba franceză încă din secolul al XVI-lea. În limba română îl regăsim două secole mai târziu.

Lingvistul Dorin Uritescu îmi atrăgea atenția că în limba română, spre deosebire de

alte limbi, cuvântul „clasic” are ca referențial atât o realizare excepțional de bună, cât și, în limbaj argotic, una extraordinar de rea.

Termenul ca atare are o „geometrie variabilă” pe coordonate spațio-temporale: de la întregul mapamond (de exemplu, clasicii literaturii universale) la un singur stat național (clasici ai literaturii române, de exemplu); de la o epocă (propriu-zis, Antichitatea) la întregul parcurs istoric (până la începutul secolului al XIX-lea). Se spune chiar și despre lucrări literare din trecutul apropiat (secolul XX) că „au devenit clasice”, iar despre scriitorii contemporani „mângâiați de aripa geniului” că sunt „clasici în viață”.

Chiar dacă termenul clasic este unul cu geometrie variabilă, el are, în opinia mea, două constante: „model demn de urmat” și „influență morală” la scara „timpului lung” – după expresia consacrată de istoricul francez, strălucit reprezentant al *École des Annales*, Fernand Braudel (1902-1985), autorul lucrării „clasice” *Civilisation matérielle, économie et capitalisme (XVe-XVIIIe siècles)*, apărută în 1979 în trei volume la prestigioasa editură pariziană Armand Colin (tradusă și în limba română, în anii 1984, 1985, 1989, la Editura Meridiane din București).

* Expunere la Conferința „Traian Herseni – personalitate ilustră a sociologiei, antropologiei și psihosociologiei românești”, Chișinău, 28 septembrie 2007, Academia de Studii Economice din Moldova.

Homer, de exemplu, este un poet clasic. *Iliada* și *Odiseea* – atribuite acestui bătrân orb, care își recita poemele prin cetățile Greciei în urmă cu aproape trei milenii – constituie nu numai modele literare indiscutabile, ci și o „sursă a moralității și înțelepciunii sociale” – consideră filozoful Ernan McMullin, autor al unor semnificative lucrări de filozofia științei (*Newton on Matter and Activity*, 1978; *The Conception of Science in Galileo's Work*, 1978; *Stability and Change in Science*, 1984; *Conception of Science in the Scientific Revolution*, 1990).

Să ne oprim puțin asupra poemului *Odiseea*. Penelopa (Πηνελόπεια) și-a așteptat soțul, pe Ulise, douăzeci de ani; timp de trei ani i-a amăgit pe cei 108 pretendenți la căsătorie, spunându-le că se va decide pe care dintre ei să îl aleagă numai după ce va termina de țesut o pânză pentru socrul ei, Laerte. Dar, după cum se știe, ce țesea ziua destrăma noaptea. Curios, memoria omenirii a reținut sintagma „pânza Penelopei”, nu „pânza lui Laerte”! Aceasta este însă o altă temă de discuție. Revin la mitul Penelopei.

Stratagama Penelopei a durat până când a venit Ulise. Și astfel a devenit un simbol al soției credincioase. Mii de ani mitul Penelopei cea inteligentă, frumoasă, tandră și virtuoaasă a susținut armonia conjugală ca ideal moral. S-au scris numeroase studii despre acest mit. S-a încercat descifrarea personalității Penelopei și, iarăși curios, s-a ajuns la concluzia că regina din Ithaca avea și trăsături de personalitate nu tocmai de laudat: era impulsivă, mai degrabă emoțională decât inteligentă, atractivă, dar nu atât de frumoasă ca Afrodita (Mackay, 1958).

Recent, Ludmila Ulițkaia (n. 1943), considerată cea mai importantă prozatoare din literatura rusă actuală, a prezentat-o pe regina din Ithaca drept o „femeie de casă, care până la adânci bătrâneți le-a frânt tuturor inima cu fidelitatea ei conjugală provocatoare și încă de pe atunci depășită” (Ulițkaia, 2003/2005, 5). Pretendenții nu-i vroiau de fapt mâna, ci să pună mâna... pe

regatul ei. După autoarea moscovită, Penelopa, la reîntoarcerea lui Ulise, care s-a învățit „decenii de-a rândul prin Mediterana, jefuind relicve sacre, seducând vrăjitoare, regine și servitoare ale acestora” (*ibidem*, 6), nu era decât „o naivă mincinoasă îmbătrânită”, cu „sânii fleșcăiți și nerăvniți”, cu „degetele subțiri umflate la încheieturi din cauza artritei”, care își pierduse „în lacrimi culoarea ochilor ei vii din tinerețe” (*ibidem*).

Parodia Ludmilei Ulițkaia ne conduce la concluzia că Ulise, „renumit pentru «iscusitele-i născociri», a obținut tot ce-și dorea: și-a pus numele pe cultura neamului omenesc, iar Penelopa a rămas fără nimic” (*ibidem*).

Sigur, avem de-a face cu o parodie spumoasă și nimic mai mult, dar ea m-a făcut să mă întreb – și îmi permit să vă întreb și pe dumneavoastră: avem oare pe plan mondial un Homer al psihosociologiei?

Psihosociologia este un domeniu de cunoaștere conturat abia de un secol (vezi Chelcea, 2002). Ce înseamnă o sută de ani pe lângă trei mii de ani?! Aproape „o clipă”! Este adevărat că psihosociologia are o îndelungată preistorie. Dacă o gândim astfel (istorie + preistorie), Charles Darwin (1809-1882) poate fi considerat un Homer al psihosociologiei pe plan mondial, dat fiind faptul că lucrarea sa *The Expression of the Emotions in Man and Animal* este fondatoare, ea a făcut ca omenirea (sau cel puțin o mare parte a umanității) să gândească altfel decât până la data publicării ei (1872). Trebuie spus că istoricii ai psihosociologiei greu de contestat, precum Robert M. Farr (1996), apreciază că această carte constituie piatra de temelie a psihosociologiei. Charles Darwin este, în opinia mea, clasicul psihosociologiei: o altă personalitate care să fi influențat atât de profund reflecția despre om și lumea omului în perspectivă psihosociologică, personal, nu găsec.

Spre deosebire de psihosociologie, în sociologie interesul pentru identificarea clasiciilor din domeniu nu lipsește (de exemplu,

Alexander, 1987; Connell, 1997; Sprague, 1997; Thomas și Kukulian, 2004). Mă voi referi doar la ultimul studiul menționat, cel al lui Jan E. Thomas și Annis Kukulian (2004), nu pentru că este cel mai recent, ci pentru că descrie și metodologia identificării clasicele sociologiei. Cele două autoare

au analizat 46 de programe de teorie sociologică din universitățile și colegiile americane, urmărind frecvența cu care apar teoriile diferiților sociologi și numărul de ore (săptămâni) prevăzute pentru prezentarea fiecăreia (tabelul 1).

Tabelul 1. Sociologii, frecvența discutării concepțiilor lor și numărul de ore prevăzute în programă

Teoreticienii	Numărul programelor (N = 46)	Numărul de săptămâni
M. Weber	46	2,58
É. Durkheim	45	2,41
K. Marx	42	2,55
G. Simmel	20	1,45
G.H. Mead	16	1,00
S. Freud	8	1,00
A. Comte	7	0,44
A. Smith	6	0,93
H. Spencer	6	0,72
A. Tocqueville	5	1,30
G. Hegel	5	0,56
E. Goffman	5	0,81
W.E.B. DuBois	4	1,88
C.H. Cooley	3	0,50
R.K. Merton	3	0,36
H. Arendt	2	0,55
H. Martineau	2	0,63
C.P. Gilman	1	2,50
Mariane Weber	1	0,50
I.B. Wells	1	0,25
A.J. Cooper	1	0,50

Sursa : după Thomas și Kukulian, 2004, 258.

Procedând statistic, Jan E. Thomas și Annis Kukulian (2004, 258) au identificat, după expresia lor, „Sfânta Treime” (*holy trinity*) a sociologiei, formată din Max Weber, Émile Durkheim și Karl Marx. Cele două profesoare de la Kenyon College atrag atenția că „prezența în cursurile de teorie din universități a femeilor-sociolog este minimă. Doar opt programe de teorii clasice includ

unele texte despre sau ale unor specialiste din trecut” (Thomas și Kukulian, 2004, 159).

Puțini știu că prima femeie-sociolog, Harriet Martineau (1802-1876) poate fi considerată fondatoarea sociologiei empirice, pentru că ea a utilizat termenul *sociologie* înaintea lui Auguste Comte, a cărui operă a tradus-o și a făcut-o cunoscută în Marea Britanie, după cum apreciază Joe R. Feagin (2001, 10),

președintele Asociației Americane de Sociologie, în alocuțiunea sa de investitură. Femeile-sociologi au fost uitate, au pierdut, ca și Penelopa, totul, în timp ce bărbații-sociologi au dobândit faimă națională și, unii dintre ei, au devenit clasici.

Faptul că o omagiem astăzi, alături de Traian Herseni, și pe soția sa, Paula Herseni, sociolog riguros prin formație și de o discreție ieșită din comun, mi se pare un act de justiție morală. Cred că Traian Herseni nu ar fi fost Traian Herseni dacă nu ar fi existat alături de el Paula Herseni, căreia îi dedică una dintre ultimile sale cărți, *Literatură și civilizație. Încercare de antropologie literară* (1976), scriind: „Închin această carte soției și colaboratoarei mele PAULA HERSENI, în semn de dragoste și recunoștință”.

Reducând discursul de la internațional la național, mi se pare firească întrebarea: avem oare clasici în psihosociologia românească? Și, dacă „da”, cine sunt aceștia?

Evident că modelul statistic de identificare a clasicii avansat de Jan E. Thomas și Annis Kukulian nu ne ajută. În România au apărut până în prezent prea puține manuale universitare de psihologie socială (sau de psihosociologie), iar în învățământul superior din țara noastră această disciplină nobilă este urgisită, astfel că nu putem încerca o abordare cantitativă. Suntem obligați să recurgem la paradigma calitativă pentru a-i distinge pe clasicii psihosociologiei românești de ceilalți harnici și merituoși psihosociologi de rând. Cu alte cuvinte, va trebui să construim un „tip ideal”, în sens weberian, un model abstract folosit ca termen de comparație. Pentru a înțelege mai bine ce este, la nivel național, un clasic într-un domeniu sau altul al cunoașterii socioumanului, în cazul nostru al psihosociologiei, să încercăm să identificăm caracteristicile lor esențiale „într-o formă pură, oarecum exagerată, care este improbabil să existe și altundeva decât în mintea noastră” (Johnson, 2000/2007, 373).

Iată care sunt, în opinia mea, caracteristicile esențiale ale clasicii psihosociologiei

românești: 1) fondarea sau aducerea unor contribuții semnificative la cristalizarea teoretică a domeniului, inițierea unei direcții de cercetare noi, abordarea în premieră națională a unor teme de actualitate pe plan internațional; 2) cercetarea cu precădere a realităților autohtone și punerea în lumină a valorilor românești; 3) opera încheiată să fie o sursă a moralității și înțelepciunii sociale; 4) în opera realizată să se ofere răspunsuri, fie ele și parțiale, la problemele prezentului; 5) redactarea operei într-un stil științific (aproape) fără reproș, cu „idei clare și distincte”, după cum ne îndemna René Descartes; 6) opera realizată să depășească aria domeniului prin abordarea din perspectivă psihosociologică a unor teme centrale ale filozofiei; 7) opera încheiată să aibă recunoaștere pe plan național și internațional printre specialiștii din domeniu.

În mintea mea, Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957), Mihai Ralea (1896-1964) și Traian Herseni (1907-1980) alcătuiesc „Sfânta Treime” în psihosociologia românească. Firește că între aceste mari personalități ale filozofiei, științei și culturii românești există diferențe, că între „tipul ideal” al clasicului și opera lăsată moștenire pot fi sesizate nepotriviri, că între „caracteristica pură” a tipului ideal și realitatea concretă poate interveni o anumită distanțare.

Mă voi referi în continuare doar la unul dintre clasicii psihosociologiei românești, la Traian Herseni. Nu voi urmări cât de mult se apropie Traian Herseni de „tipul ideal” al clasicului, dar asigur că se apropie asimptotic dacă nu de toate caracteristicile, cel puțin de aproape toate dintre ele.

Traian Herseni este primul în literatura noastră de specialitate care a analizat tensiunea, *in nuce* în anii '30-'40 ai secolului trecut, dar manifestă în zilele noastre, dintre „psihologia socială a sociologilor” și „psihologia socială a sociologilor” și a propus o soluție originală de rezolvare a acestei tensiuni.

În notele de la cursul său de sociologie rurală, editate pentru examenele din iunie

și octombrie 1940, ținut la Universitatea din București, note republicate cu ocazia centenarului nașterii autorului, Traian Herseni (1940/2007, 199) și-a intitulat lecția a XXII-a „Psiho-sociologia”, arătând că aceasta „este ramura sociologiei care urmărește aspectul psihic al vieții sociale sau al fenomenelor sociale”. Distinsul discipol al profesorului Dimitrie Gusti considera că „psihosociologia” urmărește probleme foarte variate, cum ar fi :

- a) factorii psihici ai sociabilității ;
- b) factorii psihici ai structurii sociale ;
- c) factorii psihici ai evoluției sociale ;
- d) factorii individuali în viața socială ;
- e) rolul stărilor psihice în viața socială ;
- f) consecințele sociale ale diferiților factori psihici (*ibidem*).

Spre deosebire de psihosociologie (psihologia socială a sociologilor), sociopsihologia, ca ramură a psihologiei, „urmărește toate transformările funcțiilor sufletești sub înrâurirea societății și toate fenomenele sufletești ivite din pricină că individul trăiește în societate” (Herseni, 1940/2007, 200). Făcând trimitere la sociologul german H.L. Stoltenberg (1914, 1922), Traian Herseni enumeră câteva dintre problemele de studiu ale sociopsihologiei :

- a) originea socială a conștiinței, a limbajului, a sentimentelor morale, a sentimentelor religioase, a sentimentelor de justiție, a unora din expresiile emoționale (de exemplu, doliul, sărutul etc.) ;
- b) determinările sociale ale personalității ;
- c) cadrele sociale ale memoriei, ale inteligenței și voinței etc.
- d) consecințele psihice ale vieții politice (intoleranță, perfidie), ale vieții economice (egoism, interes), ale vieții naționale (specificul național etc.) ;
- e) rolul tradiției și al imitației în dezvoltarea vieții psihice individuale (*ibidem*).

După Traian Herseni, reprezentanții psihosociologiei sunt : Gabriel Tarde, Petre Andrei

și Pitirim Sorokin), iar cei ai sociopsihologiei : Gustave Le Bon, Émile Durkheim și Constantin Rădulescu-Motru.

Mi se pare demn de observat că Traian Herseni indica studenților, ca puncte de reper, și psihosociologi români, nu numai străini. Fac această remarcă pentru că multe lucrări de psihosociologie publicate după decembrie 1989 excelează prin trecerea sub tăcere a contribuțiilor românești, făcându-se trimitere doar la literatura anglo-saxonă, așa cum în perioada comunistă la bibliografie, în afară de documentele de partid și cuvântările tovarășului Nicolae Ceaușescu, aproape că nu găseai decât lucrări sovietice.

Un sfert de secol mai târziu, în *Introducere în psihologia socială* (1966) este reluată discuția despre cele două psihologii sociale, arătându-se că nu avem de-a face cu „două științe, ci cu două preocupări sau probleme în cadrul unor științe existente [psihologia și sociologia – n.n.]” (Ralea și Herseni, 1966, 19).

„Există însă o seamă de fenomene umane – se arată în continuare – care sunt în același timp psihice și sociale, indisolubil, indivizibil psihosociale, care își pierd complet orice semnificație dacă sunt privite dintr-un singur punct de vedere.” (*ibidem*)

Care sunt aceste fenomene în concepția celor doi clasici ai psihosociologiei românești? Partea a III-a a *Introducerii...* le indică : relațiile interpersonale, fenomenele colective și fenomenele culturale.

Sub raport metodologic, Traian Herseni (1940/2007, 62) s-a pronunțat pentru combinarea metodelor cantitative cu cele calitative înainte ca prin anii '60 ai secolului trecut să se fi propus mixarea celor două stiluri de cercetare. Iată ce spunea în 1940 Traian Herseni studenților săi de la Universitatea din București : în cercetările de teren trebuie să se „întrebuințeze deopotrivă metodele calitative și metodele cantitative, reprezentate mai ales de înțelegere și statistică”.

Cine analizează metodologia cercetării de psihosociologie concretă privind industrializarea și urbanizarea, coordonată de Traian Herseni (1970, 7-26), dacă este de bună credință, nu poate să nu ajungă la concluzia că psihosociologul român a intuit paradigma cunoscută astăzi sub numele de *grounded theory* („teoria întemeiată” pe datele investigației concrete, emergentă chiar în timpul desfășurării cercetării). Sintagma de „teorie întemeiată” a fost propusă de sociologii americani Barney G. Glaser și Anselm L. Strauss (1967), dar paradigma ca atare a ajuns să fie discutată după 1990, când Anselm L. Strauss și Juliet Corbin au publicat lucrarea *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developed Theory*. Anterior acestora, Traian Herseni arăta că:

„După unii metodologi, realitatea este «mută», ea nu pune întrebări și nici nu răspunde la întrebările noastre, deci cade complet în sarcina omului de știință să formuleze întrebări cu privire la ea și să caute apoi, tot singur, răspunsul corespunzător. După alții, realitatea este numai parțial «mută», ea nu ridică probleme, dar este singura în măsură să dea răspunsul adecvat; cercetătorul înarmat cu întrebarea caută răspunsul chiar în realitate, în măsura în care întrebarea pe care și-o pune este într-adevăr de domeniul ei. În sfârșit, cei din a treia categorie susțin că realitatea singură pune probleme și oferă soluții, dovadă că există probleme false și soluții inadecvate”. Respingând ultima dintre acele poziții, Traian Herseni spunea: „După opinia noastră, cercetările sociologice și psihosociologice de teren concepute pe baza unor întrebări puse în cabinet, exclusiv după preocupările și ideile oamenilor de știință, realizate în cadrul unor deplasări [pe teren – n.n.] efemere, doar pentru a distribui și a strânge chestionarele, nu pot duce la rezultate cu adevărat științifice. Cu astfel de procedee, cunoașterea nu pătrunde în realitate, iar realitatea nu pătrunde în știință, cele două fenomene rămân străine unul de

altul: știința necunosătoare și realitatea necunoscută. Poziția noastră metodologică este cu totul alta. În consecință, ne-am deplasat la Boldești [o localitate rurală din județul Prahova, care a fost declarată oraș chiar în perioada în care ne desfășuram acolo cercetările psihosociologice – n.n.] fără nici un plan de lucru, fără nici un chestionar, fără formulare și fără teste, pur și simplu ca s-o vedem, să înțelegem, să stabilim cât mai precis cu putință problema acestei colectivități, nu așa cum ne-ar plăcea sau ne-ar conveni, ci așa cum se prezintă ea pe teren [...], încercând să o explicăm cu mijloace științifice (Herseni, 1970, 8-9).

Cele spuse de Traian Herseni corespund punctului de vedere al cercetătorilor atașați paradigmei calitative, teoriei întemeiate. Este de remarcat și claritatea ideilor, simplitatea, și nu simplismul expunerii. Pentru clasici, „simplitatea nu este un punct de pornire, ci un țel” – observa istoricul englez F.M. Maitland (1887).

În ceea ce privește cercetarea cu precădere a realităților românești, Traian Herseni aduce argumente solide. „Cerința aceasta este cât se poate de firească”, pentru că:

1. Țara proprie este mai la îndemâna cercetătorului decât o țară străină. Ușurința aceasta nu trebuie niciodată nesocotită.
2. Țara proprie poate fi cercetată în condiții științifice mai bune. Un rol hotărâtor îl joacă aici limba, apoi posibilitățile de lungă durată, atât de natură exterioară, cât și prin participare.
3. Studiile acestea sunt folositoare nu numai științei, ci și neamului din care cercetătorul face parte” (Herseni, 1940/2007, 48).

Traian Herseni (1962, 1963, 1966, 1980) s-a aplecat pios asupra „culturii psihologice românești” – sintagmă pe care a creat-o pentru a exprima ansamblul reflecțiilor despre stările sufletești ale oamenilor și grupurilor umane, așa cum sunt ele încifrate în proverbele, zicătorile și în întreg folclorul

românesc. A sondat adânc în scrierile croniciarilor Miron Costin (1633-1691) și Ion Neculce (1672-1745), dar s-a oprit mai ales asupra celei mai vechi scrieri în limba română din Moldova, *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche (c. 1590-1647), probabil, îmi place să cred, pentru că în acest letopiseț se afirmă pentru prima dată în istoriografia noastră ideea originii romane a românilor, precum și ideea unității românilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Această direcție de cercetare inițiată de Traian Herseni a fost urmată și de alți psihosociologi (Nicolae Radu, 1962 ; Adrian Neculau, 1984 ; Septimiu Chelcea, 1994 ș.a.)

În scrierile lui Traian Herseni găsim sugestii și pentru problemele care ne frământă azi. Dau un singur exemplu : orientarea învățământului universitar – spre teorie sau spre cerințele pieței muncii, spre practică. În urmă cu aproape 70 de ani, Traian Herseni atrăgea atenția asupra pericolului îndepărării universităților de rosturile științei.

În Europa, stăpânită încă de spiritul gândirii clasice grecești, știința corespunde unor puternice nevoi teoretice și, chiar în științele care servesc practica, simțim nevoia de a înțelege întregul domeniu de fapte. În America, știința s-a legat mai mult de tehnică, la noi a rămas legată de filozofie, ca prelungire empirică (faptele) și pozitivă (cunoașterea) a ei. Deosebirea nu vine neapărat dintr-o diferență de structură psihică (aceasta este mai mult un rezultat), ci din împrejurări istorice diferite.

N-avem deci nici un motiv special de a adopta modelul american de știință pentru a înlocui modelul nostru european.

Rostul științei rămâne explicația, stabilirea legilor sau a tipurilor, redarea realității așa cum este ea și abia ca o consecință își poate adăuga, față de rostul ei primordial, un rost nou, al aplicațiilor practice (Herseni, 1940/2007, 35, 38, 39).

Cu toată bogăția de idei, cu toată vastitatea operei sale, care acoperă domeniile psihosociologiei, antropologiei, sociologiei, istoriei culturii și civilizației, filozofiei, cu toată statura sa de enciclopedist, Traian Herseni este uitat pe nedrept chiar de către unii profesori care s-au autobotezat „psihosociologi”, în manualele cărora nu se face trimitere la niciuna dintre lucrările lui Traian Herseni, iar alții, probabil din motive de „vigilență ideologică”, anatemizează primul manual universitar apărut pe piață înainte de evenimentele din decembrie 1989 – *Introducere în psihologia socială* de Mihai Ralea și Traian Herseni (1966) –, susținând că este „aproape ilizibil”. Nu-i nimic nou sub soare : și existența lui Homer este contestată – din alte rațiuni decât ideologice, firește – și opera lui este parodiată – cu mult talent, trebuie să recunoaștem.

Urmând dictonul filozofului „șlefuitor de lentile”, Baruch Spinoza (1632-1677), să ne străduim să înțelegem oamenii, cu atât mai mult pe cei fără de care știința și cultura românească ar fi fost mai sărace. Îmi exprim credința că sarcina noastră, a celor care cultivăm cu modestie științele sociumane în cele două state românești, este de a pune în lumină piscurile științei și culturii din peisajul de pe ambele maluri ale Prutului, omăgiindu-ne clasicii, nu demolând opera lor, trecând cu vederea ca peste un accident nefericit că, asemenea bătrânului Homer, și ei, uneori, au mai ațipit.

Bibliografie

- Alexander, Jeffrey C. (1987). The centrality of the classics. În A. Giddens și J.H. Turner (ed.). *Social Theory Today* (11-57). Stanford, CA : Stanford University Press.
- Braudel, Fernand. [1979](1984). *Structurile cotidianului : posibilul și imposibilul*. București : Editura Meridiane.
- Braudel, Fernand. [1979](1985). *Jocurile schimbului*. București : Editura Meridiane.

- Braudel, Fernand. [1979](1989). *Timpul lumii*. București : Editura Meridiane.
- Chelcea, Septimiu. (2002). *Un secol de cercetări psihosociologice (1897-1997)*. Iași : Editura Polirom.
- Connell, R.W. (1997). Why is classical theory classical? *American Journal of Sociology*, 102, 1511-1557.
- Darwin, Charles. [1872](1967). *Expresia emoțiilor la om și animale*. București : Editura Academiei.
- Farr, Robert M. (1996). *The Roots of Modern Social Psychology, 1872-1954*. Oxford : Blackwell Publishers Ltd.
- Feagin, Joe R. (2001). Social justice and sociology. Agenda for the twenty-first century. *American Sociological Review*, 66, 1-12.
- Herseni, Traian. (1963). Despre limitele și izvoarele cercetărilor de istoria psihologiei românești. *Revista de psihologie*, 1.
- Herseni, Traian. (1976). *Literatură și civilizație. Încercare de antropologie literară*. București : Editura Univers.
- Herseni, Traian. (1980). *Cultura psihologică românească*. București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Herseni, Traian. [1940](2007). *Curs de sociologie rurală*. București : Editura Renaissance.
- Herseni, Traian (coord.). (1970). *Industrializare și urbanizare. Cercetări de psihosociologie concretă la Boldești*. București : Editura Academiei.
- Herseni, Traian și Radu, Nicolae. (1962). Aportul cronicarilor la dezvoltarea psihologiei românești. *Revista de psihologie*, 1.
- Johnson, Allan G. [2000](2007). *Dicționarul Blackwell de sociologie*. București : Editura Humanitas.
- Mackay, L.A. (1958). The Person of Penelope. *Greece & Rome*, 5, 2, 123-127.
- McMullin, Ernan. (1994). Scientific classics and their fates. În *PSA : Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association* (vol. 2, 266-274). Chicago : The University of Chicago Press.
- Neculau, Adrian. (1984). Începuturile unei viziuni psihosociale asupra manifestărilor umane la vechii cărturari români. În A. Tucicov-Bogdan (coord.). *Psihologia socială în România* (22-44). București : Editura Academiei.
- Ralea, Mihai și Herseni, Traian. (1966). *Introducere în psihologia socială*. București : Editura Științifică.
- Sprague, Joe. (1997). (Re)Making sociology : breaking the bonds of our discipline. *Contemporary Sociology*, 27, 24-28.
- Stoltenberg, H.L. (1914). *Sozio-Psychologie*.
- Stoltenberg, H.L. (1922). *Seelgrupplehre (Psycho-Soziologie)*.
- Strauss, Anselm L. și Corbin, Juliet. (1990). *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developed Theory*. Thousand Oaks : Sage Publications, Inc.
- Thomas, Jan E. și Kukulian, Annis. (2004). Why don't I know about these women? : The integration early women sociologists in classical theory courses. *Teaching Sociology*, vol. 32, 3, 252-263.
- Ulițkaia, Ludmila. [2003](2005). *Minciunile femeilor*. București : Editura Humanitas.